

Д-р Оливер Бачановиќ, редовен професор¹

**РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА НА МАЛОЛЕТНИТЕ ПРЕСТАПНИЦИ
(ВЛИЈАНИЕТО НА НОВАТА ОПШТЕСТВЕНА ОДБРАНА; ПОИМ И
РАЗГРАНИЧУВАЊЕ ОД ДРУГИ СРОДНИ ПОИМИ; ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ)**

УДК 343.91-053.6:343.848)-027.21
1.02 Прегледна научна статија

Апстракт

Ресоцијализацијата на осудените лица е едно од основните прашање во пенологијата и предмет на нејзиното проучување, па дури и според некои автори, главен предмет на современата пенологија. Таа воедно е во функција на специјалната и терцијарната превенција. Но, од нејзиното воспоставување, па до денес, таа е изложена на сериозни критики, па дури и негирања, поаѓајќи од резултатите, одн. ефектите што ги има во нејзиното имплементирање. Сепак, можеме да констатираме дека се уште не е пронајден подобар концепт, односно поефикасен начин за враќањето на осудените лица во нормални (просоцијални) облици на однесување и односи. Во современи услови се бараат модификации или усовршувања на основниот концепт на ресоцијализација со првенствена цел да се зголеми нејзината ефикасност, а кој не се сведува, само на намалување на рецидивизмот.

Предмет на овој труд опфаќа неколку прашања: влијанието на движењето на Новата општествена одбрана на концептот на ресоцијализацијата; определување или дефинирање на нејзиниот поим и разграничување од другите со него сродни поими, кои често се употребуваат како синоними, како и прашањето за основните принципи на ресоцијализацијата или, според некои автори, на третманот на осудените лица. Сите овие прашања се ставени во контекст на главното прашање, а тоа се однесува на ресоцијализаторскиот процес поврзан со малолетните лица.

Во проучувањето на наведените прашања користена е пред сè пенолошка литература и подзаконските акти на Министерот за правда и Управата за извршување на санкции, како и стратешките документ што се однесуваат на пенитенцијарната област.

Клучни зборови: *ресоцијализација, третман, малолетни престапници, осудени лица*

¹ Декан на Факултетот за безбедност- Скопје Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола

Вовед

Ресоцијализацијата на осудените лица е едно од основните прашање во пенологијата и предмет на нејзиното проучување, па дури и според некои автори, главен предмет на современата пенологија. Таа воедно е во функција на специјалната и терцијарната превенција. Но, од нејзиното воспоставување, па до денес, таа е изложена на сериозни критики, па дури и негирања, поаѓајќи од резултатите, одн. ефектите што ги има во нејзиното имплементирање. Сепак, можеме да констатираме дека се уште не е пронајден подобар концепт, односно поефикасен начин за враќањето на осудените лица во нормални (просоцијални) облици на однесување и односи. Во современи услови се бараат модификации или усовршувања на основниот концепт на ресоцијализација со првенствена цел да се зголеми нејзината ефикасност, а кој не се сведува, само на намалување на рецидивизмот.

Предмет на овој труд опфаќа неколку прашања: влијанието на движењето на Новата општествена одбрана на концептот на ресоцијализацијата; определување или дефинирање на нејзиниот поим и разграничување од другите со него сродни поими, кои често се употребуваат како синоними, како и прашањето за основните принципи на ресоцијализацијата или, според некои автори, на третманот на осудените лица. Сите овие прашања се ставени во контекст на главното прашање, а тоа се однесува на ресоцијализаторскиот процес поврзан со малолетните лица.

1. Движењето на новата општествена одбрана и концептот за ресоцијализација

Движењето на новата општествена одбрана на Марк Ансел², на кое му претходеше концептот на Општествената одбрана воспоставен од Филипо Граматика, се јавува непосредно по Втората светска војна и го следи трендот на хуманизирање на кривичното право и криминалната политика во сузбивањето на криминалитетот.³ Наве-

² Најпознато негово дело во кое ги изнесува најзначајните ставови во врска со концептот на Движењето го носи називот: „Новата општествена одбрана“.

³ Како претходница на концептот и доктрина на „општествената одбрана“ се сметаат позитивистичката школа (пред сè учењето на Е. Фери) и социолошката кривично- правна школа (последнава која воедно се смета за прв доктринарен облик на општествената одбрана, претставена е од А. Принс, Ф. вон Лист и В. Хамел, при што посебно се издвојуваат ставовите и сфаќањата на А. Принс). Што се однесува до Ф. Граматика критиката на неговото сфаќање на кривичното право и криминалната политика и покрај

деното движење се смета за најзаслужно за воведувањето, афирмирањето и имплементирање на концептот на ресоцијализацијата. Кога зборуваме за имплементирањето, пред се, мислиме на тоа дека движењетосо своите прогресивни решенија создаде претпоставки овој концепт да биде прифатен на меѓународен план, пред се од страна на ООН, која уште на својот Прв конгрес за сузбивање на криминалитетот и на постапувањето со престапниците го прифати и се заложилконцептот на ресоцијализација, како еден од битните сегменти на современата пенологија, да се применува и да стане дел од националните законодавства.Веодно во рамките на ООН во 1948 г. , а како резултат на влијанието на ова движење, се основа Секција за општествена одбрана.Движењето изврши силно влијание и врз донесувањето на Стандардните минимални правила за постапување со затворениците во 1955 година.

Во што е суштина на концептот на ресоцијализација? “Доколку кривичното дело е веќе извршено се предлага превоспитување на неговиот сторител со полно почитување на неговата личност и права. Основен стремеж на оваа концепција е сосредоточување кон личноста. Се тежнее престапникот да биде превоспитан и од него да се направи социјализирана личност со општествено посакуван став и однесување на кого ќе му бидат страни антисоцијалните стремежи, склоности, акции. Се бара комплексно изучување на личноста, на нејзиниот развој, социјализација. Во врска со тоа ова движење бара адекватен казнен систем кој ќе се заснова на проучување на осуденото лице, на примена на третман кој најдобро ќе води кон негова ресоцијализација и грижа за него по издржаната казна затвор, а со цел на неговото целосно вклучување во нормален тек на животот. Најширок карактер на ова движење се состои во спречувањето на криминалитетот и поправањето на извршителите на кривичните дела, со, што е помалку можно, примена на репресивните методи. Доаѓа до израз тежнението кон превенцијата која ја наоѓаме во теоријата на класичната школа на криминалитетот и нејзиниот зачетник Бекарија.(Пантазијевиќ- Станојевиќ, 1989: 50)

Една од битните компоненти и заложби на ова Движење се однесува, како што истакнавме, на ресоцијализацијата на сторителите на кривичните дела, при што посебно ги издвојуваме: испитувањето на личноста како темелник на третманот и ресоцијализацијата; специфичниот пристап на третманот на малолетните

повеќето прогресивни идеи, се сосостои во, условно кажано, радикалното сфаќање изнесено во трудот „Принципи на општествената одбрана“ (“Principes de défense Sociale”) според кое средствата на државниот и судскиот ред би требало да бидат такви да водат кон „укинување на кривичното право и пенитенцијарниот систем“, па дури и во случаи кога тие се развиле до напредните облици. (в. подетално М. Милутиновиќ, Криминална политика, 1984, стр. 49-57)

делинквенти; и внесување на научните компоненти во однос на запознавање на кривичните дела и на сторителите (за ова подетално, Милутиновиќ, 1984: 58).⁴

Имајќи го предвид предметот на овој труд, посебно го потенцираме значењето на ова движење во однос на заложбата на нејзиниот творец- Марк Ансел „за посебен, специјализиран третман на одделни категории делинквенти, посебно на малолетните делинквенти како посебна криминолошка категорија за која треба да се обезбеди и посебен систем на кривични санкции. Казната треба да биде почеста и нормална за возрасните, но не и за малолетните. Кон нив треба да се преземат мерки на грижа, заштита, воспитување и образување по пат на институционален и вонинституционален третман бидејќи тоа може да им ја врати смислата за одговорност како услови за нормално општествено однесување. (Ансел, М., цит. сп. Арнаудовски, Љ., Груевска- Дракулевски, А., 2013:149)

2. Поимот на ресоцијализација и негово разграничување од други сродни поими

2.1.Во овој дел ќе зборуваме за различниот пристап при определувањето односно дефинирањето на поимот на ресоцијализација⁵ и неговото разграничување од сродните поими. Врз основа на литературата што беше предмет на нашето проучување, можеме да констатираме дека се јавуваат, условно кажано, две групи на поделби. Според едната поделба постојат автори кои поимот на ресоцијализација го дефинираат како постапка, оние кои под него подразбираат процес, како и оние кои ја сфаќаат и како цел. Според другата поделба постојат автори кои поимот на ресоцијализација го дефинираат непосредно и автори кои го дефинираат преку определувањето на поимот и суштината на третманот.

Како што веќе истакнавме, ресоцијализацијата се сфаќа како процес и како постапка.⁶Во литературата, сепак “превладува мислење дека **ресоцијализацијата е процес** кој започнува со откривањето на извршителот на кривичното дело, а

⁴За концептот на Новата општествена одбрана в. подетално и Арнаудовски, Љ., Груевска- Дракулевски, А., Пенологија- прв дел, 2013: 146- 156.

⁵Употребата на терминот- ресоцијализација во научната литература е поврзана со развојот на пенологијата како посебна научна дисциплина, а пенологијата е многу млада наука. Дури во првите децении на XX век е означено нејзиното формирање во самостојна научна дисциплина... пенолошка мисла се хуманизира во правец на редукација, па е можно да се претпостави дека и терминот ресоцијализација, како научен, е во употреба непосредно по употребата на терминот пенологија, бидејќи современата пенологија првенствено се занимава со проблемите на ресоцијализацијата на лицата на издржување на казната и тоа е еден од нејзините основни предмети на истражување. (Пантазијевиќ- Станојевиќ, М., : 52.)

⁶Ваквата поделба ја среќаваме на пр. кај Пантацијевиќ- Станојевиќ (1989: 50) која истакнува дека до неа дошла при разговорите што ги водела со научни работници, стручњаци кои се занимаваат со изучувањето на кривичното и кривичното- процесно право, пенологијата и криминологијата, при што се искристализирале два става, едни сметале дека е тоа процес, а другите постапка.

продолжува во институционалниот и постинституционалниот третман со делување на разни служби, органи на управа и правосудни органи, органи на социјална заштита, посебни органи и служби на општествено- политички заедници, центри за социјални работи, образовни институции и, се разбира, на семејството. (Пантазијевиќ- Станојевиќ, М, 1989: 50)

Кон ова може да се додаде и сфаќањето на ресоцијализацијата како **цел**. Последново го застапува на пр. Илиќ, З. (2000: 83), според кој ресоцијализацијата како цел- преставува оспособување на оваа категорија на млади (мисли на млади со пореметувања во општественото однесување или пократко: млади престапници) да ги почитуваат општествените вредности и норми, да станат корисни членови на општеството. Кон ова сфаќање би можело, според нас, да се надоврзе и сфаќањето на ресоцијализација во функција на остварување на целта, одн. целите на казнувањето.

Согласно втората поделба постојат автори кои поимот на ресоцијализација го дефинираат непосредно автори кои го дефинираат преку определувањето на поимот и суштината на третманот.

Во продолжение ќе се повикаме на неколку дефиниции на авторите на поимот на ресоцијализацијата.

Според Арнаудовски и Груевска- Дракулевски (2013: 154), ресоцијализацијата е *долготраен динамичен процес на остварување и трпење влијанија од страна на човекот, малолетникот или други личности кои манифестираат поведенија што значат отстапувања од просечното нормално и прифатено поведение во општеството (социјалната средина) со цел да се оспособи личноста да живее, да работи и да постапува во согласност со општо прифатените норми, вредности и однесувања во општеството*. Ресоцијализацијата како поим најчесто се употребува да се одредат целите на казните (санкциите) што се применуваат од страна на државните органи спрема лицата кои имаат криминално поведение ...

Според Сулејманов, З. (1997: 52) ресоцијализација на осуденото лице може да се дефинира како *современа теоретска мисла и практична акција од која се очекува да го измени квалитетот на личноста, односно да се телотвори во определена психосоцијална состојба што има својство да го врати во слободната заедница со*

зајакнати социјално етички сфаќања спрема разновидните влијанија што водат кон криминални и делинквентни поведенија.⁷

Симеонов, Љ. (1978: 115- 116) прави обид да ја дефинира ресоцијализацијата преку наведувањето на нејзините елементи кои прават една целина, поточно, неостварувањето на било кој од нив го доведува во прашање ефективноста и ефикасноста на целиот процес на ресоцијализација „како единствен процес“. Притоа, тој се повикува на д-р Нинко Самарџија според кој ресоцијализација во себе ги содржи следните елементи или фактори:

1. самовоспитување (ги опфаќа дејствата на *самоуправување, самонадзор и самосовладување*)
2. реадаптација (превоспитување)- а) на личноста и б) на милјето
3. превентива
4. пенален третман
5. постпенален третман.

Според Бошковиќ, М. (2015: 451) *ресоцијализацијата се дефинира како враќање од асоцијалниот начин на живот во нормални (просоцијални) облици на однесување и односи*. Повторно вклучување на девијантното лице во општествените процеси на живот и работа. Постапки и процеси насочени кон остварување на целите на казната кои доведуваат до промена на однесувањето на личноста од девијантни во општествени посакувани стандарди на сфаќања на вредности и норми на однесување. Се постигнува со корекција на делинквентната ориентација, навика и сфаќања во општествено прифатливо однесување, со поттикнување на самосвесноста, со помош на други лица или општествени субјекти, како и на институционални облици на влијание.

Пантазијевиќ- Станојевиќ ја дефинира ресоцијализацијата во пенилошка смислана следниот начин: *ресоцијализацијата е резултат на процесот на ресоцијализирање во тек на кој со помош на редукација и психолошко-социолошка рехабилитација се делува на извршителите на кривичните дела така што по завршениот процес на ресоцијализирање успешно се реадптираат во општествена заедница*. (Пантазијевиќ- Станојевиќ, М, 1989: 55)

⁷Авторот во продолжение прави и анализа на наведената дефиниција, расчленувајќи ја на два дела. Воедно тој укажува и на нужноста од раграничувањето помеѓу поимите ресоцијализација и социјална адаптација (сублимирајќи го последново како “поправање на осуденото лице за непорочен живот“) и притоа констатира дека двата процеси се основни цели на извршувањето на казната лишување од слобода. (в. подетално, Сулејманов, З.,1997: 51- 53)

Илиќ, З. (2000: 83) истакнува две основни значења на поимот ресоцијализација: *како процес и како цел*. За второто веќе стана збор, а според првото значење: *ресоцијализација како процес- претставува систематска, планска и организирана активност која се презема спрема, во овој случај, младите чие однесување не е во согласност со општо- прифатените норми и правила на одредено општество*. Инаку, според него, и во едниот и во другиот случај (ресоцијализација: како процес и како цел) нема суштински разлики помеѓу ресоцијализацијата и социјализацијата, со тоа што во првиот случај се работи за процес, а во вториот за исходот на процесот на социјализација во специфични услови и околности.

Поимот на ресоцијализацијата може, според нас, да се дефинира и преку определувањето на фазите кои ги опфаќа, одн. низ кои поминува процесот на ресоцијализацијата. Станува збор за: *судската, институционалната и постпеналната фаза*.

Како важечката легислатива во пенолошката област ја дефинира ресоцијализацијата? Интересно е дека тоа го прави на посреден начин, преку определувањето на поимот на третман.

Под поимот „третман“ во смисла на *Упатството за определување на видовите и начинот на третман на осудените лица* („Службен весник на РМ“, 173/2011), се подразбира *индивидуално определен динамичен систем на методи, мерки и постапки спрема осуденото лице во казнено-поправната установа (во натамошниот текст: установата) за време на извршување на казната затвор и во постинституционалниот период заради насочување, развивање и остварување на позитивни карактерни особини и способности на осуденото лице за негова ресоцијализација или социјална адаптација во општеството по извршувањето на казната*. (чл. 2, ст. 1 од Упатството) Можеме да заклучиме дека наведеното е своевидна нормативна дефиниција на поимот третман, а преку него и на поимот на ресоцијализација, како цел, одн. краен резултат кон што се стреми третманот. Исто така, дека кон ресоцијализацијата се додава и поимот социјална адаптација, но таа според од наша страна прифатеното сфаќање има, условно кажано, поскупо барање⁸

⁸За успешна ресоцијализација не е доволносторителот на кривично дело социјално да се адаптира, одн. да се научи да се однесува конформистички, неопходно е да го усвои општествениот систем на вредности, што бара коренита измена на неговата личност. Ресоцијализацијата е во функција на реализација на специјална превенција, како сврха (цел) на кривичната санкција. (Силвија Пановиќ-Ѓуриќ, Речник кривичноправних појмова, „Бона фидес“, Београд, 1995)

од она што пред ресоцијализацијата се поставува. Се чини дека токму ова е и најоптимален пристап во дефинирањето на двата поима: третман и ресоцијализација!

Во Упатството исто така, се наведени, условно кажано, видовите на третман. Имено, третманот на осуденото лице може да биде пенален, односно институционален и постпенален, односно постинституционален. (чл. 2, ст. 2)

Во чл. 4 од Упатството наведени се целите на третман на осуденото лице. Третманот на осуденото лице во текот на извршувањето на казната затвор се остварува заради *адаптација на осуденото лице во установата, прифаќање на сопствената одговорност за извршеното кривично дело, прифаќање и активно учество на осуденото лице во реализирање на целите од индивидуално одредената програма за третман, прифаќање и активно учество на осуденото лице во подготовката за постпеналниот период, како и заради социјална адаптација, особено кон оние осудени лица кои се спротивставуваат или го одбиваат третманот.*

Напоменуваме дека Упатството посебно го регулира третманот на малолетните лица (како и на некои други категории на специфични лица кои ја издржуваат казната затвор), поради специфичностите поврзани со нивната возраст, физички, психички и социјални карактеристики во периодот на нивната адолесценција. Во таа смисла се укажува дека при третманот на овие лица посебно внимание се посветува на: *образованието и стручното оспособување, здравствена превенција и здравствено образование, создавање работни навики, развивање на чувството на одговорност кон себе, другите личности и општествените барања, организирање на слободното време во форма на спортско-рекреативни активности и креативни активности, контакти со семејството или законските старатели, позитивни социјални контакти со надворешниот свет и подготовка за постпеналниот период.* (чл. 43)

Согласно членот 42 од Упатството и поаѓајќи од специфичните потреби и развојни карактеристики на личноста во детството и младоста, третманот на малолетните лица има за цел да ја овозможи социјализацијата на личноста (всушност неговата ресоцијализација - м.з.) и отстранување на репресијата. Последново создава дилеми во однос на неговото толкување, но имајќи ја предвид природата и карактерот на ресоцијализаторскиот процес, а пред се фактот што се однесува на малолетното лице со сите негови специфики, сметаме дека „отстранувањето на репресијата“ се должи на карактерот на третманот кој и покрај неизбежните елементи на принуда, пред

се треба да се карактеризира со отсуство, одн. сведување на минимум на репресијата при неговото спроведување(иако повеќето автори не го спорат и неопходниот принуден карактер на третманот, како на пр. Милутуновиќ, Бачиќ, Арнаудовски и др.).

2.2. Авторите кои се занимаваат со прашањето на поимот на ресоцијализацијата, често укажуваат на потребата од неговото разграничување од со него сродните поими, одн. термини: „превоспитување“, „третман“, „воспитување“, „поправање“, „реедукација“, „корекција“, „рехабилитација“ и др., при што, тоа го прават така што „ги употребуваат паралелно така што тие делуваат како синоними, иако секој од нив, во суштина, означува одреден процес. Овие процеси можат да се одвојат и да се разгледуваат одвоено, но најчесто течат паралелно, влијаат еден врз друг, се дополнуваат и се забрзуваат се до постигањето на крајната цел- целосна рехабилитација на личноста.“ Оттука е потребно тие да се разграничат, а некои автори тоа го прават поаѓајќи од етимолошките толкувања на нивните значења, при што ги определува поимите на: воспитување- превоспитување, социјализација- ресоцијализација и рехабилитација. Посебно се значајни поимите на превоспитување и ресоцијализација. „... неправилно водениот процес на воспитување условува потреба од превоспитување, а на ист начин, неправилната социјализација условува потреба од ресоцијализација. ...Превоспитувањето и ресоцијализацијата имаат заедничка цел- да доведат до рехабилитација на личноста на делинквентот со градење на правилни социјални ставови и однесувања.

Превоспитувањето е посложен процес од воспитувањето, бидејќи содржи две компоненти: одучување од тоа што веќе е научено, а не било добро и- навикнување на она што е спротивно од наученото лошо, одн. стореното, одн. учење на тоа што е добро, културно, морално и општествено прифатено.“

Повикувајќи се на Милутиновиќ, таа истакнува дека социјализацијата, ги опфаќа сите процеси во едно општество во кои се одвива позитивна и негативна социјализација. Негативната социјализација настанува кога во човекот се вкоренети стари навик, а со самото тоа и криминални однесувања кои во него сузбиваат тежнение и импулси кои се спротивставуваат на негативните реакции. Тоа е социјализација на антисоцијалното. За такви лица се вели дека се склони кон антисоцијално однесување и посебно, кон вршење на кривични дела за кои не се кајат. (Пантазијевиќ-Станојевиќ, М. : 51- 52)

Симеонов, Љ. (1978: 114), пак, поаѓа од определувањето на широчината на овие сродни поими, при што е дециден во ставот дека „терминот *превоспитување или редукација* поимно е потесен од поимот *ресоцијализација* ... Ресоцијализација, всушност значи *социјална рехабилитација на личноста на престапникот*, што се состои во возвраќање на изгубените социјални односи на престапникот со тесна и поширока заедница. Целосна ресоцијализација на престапникот е постигната тогаш кога тој повеќе не врши кривични дела, одн. кога не рецидивира (цит. сп. Педагошки речник, 1967) што во суштина претставува и цел на казнувањето.

Терминот ресоцијализација по својата содржина и поимно е најширок од наведените термини и сите на еден или друг начин се опфатени со неговиот спектар на значење. Според тоа, терминот ресоцијализација е најпогоден, најсоодветен за дејноста што се остварува во КП и ВП установите, поврзана со дејностите што се вршат и надвор од установите на овој план. Процесот на превоспитување на личноста на извршителот на кривичното дело, што се реализира во КП и ВП установите, претставува своевидна активност која е насочена кон реализирањето на процесот на ресоцијализацијата, односно социјалната рехабилитација на личноста на престапникот.

Илиќ, З. (2000: 83) ја потврдува констатацијата дека во теоретската научна литература како синоними за поимот „ресоцијализација“ се јавуваат изразите „превоспитување“, „третман“, „воспитување“, „поправање“, „редукација“, „корекција“ и др. и дека поголемиот број на автори укажуваат на постојната конфузија во ова област. Авторот воедно заклучува дека термините ресоцијализација и превоспитување најчесто се употребуваат како синоними (иако има и други сфаќања, како на пр. Јашовиќ, Ж. кој е на мислење дека е тоа потесен поим). Како и воспитувањето и превоспитувањето е свесна, планска и организирана дејност. Меѓутоа, за разлика од воспитувањето, превоспитувањето се одвива на два колосеци. Од една страна, тоа претставува акција на корекција и елиминирање на општествено неприфатливите навики, ставови, начини на мислење и однесување, а од друга страна активност насочена во понатамошна доградба и конечно структурирање на младата личност. ...

Најкратко кажано превоспитувањето и ресоцијализацијата е **икорегирањеиелиминирањеи воспитување**. (под. ав.) Се разбира не смееме да изгубиме од вид дека овие елементи на процесот на превоспитување и ресоцијализација не можат да се разгледуваат одвоени, тие се дел од еден единствен процес и стојат во многу тесна позитивна корелација. Меѓутоа, овде мора да се има во вид нагласената потреба за корекција и елиминирање на општествено неприфатливи

ставови, навики и облици на однесување на младо лице, што преставува специфичност на превоспитниот процес која доаѓа до израз во целокупната организација и изведување на воспитно образовните активности и содржини. Превоспитување-ресоцијализација се разликуваат од воспитувањето и како појмовна категорија и како практична дејност. Тоа се далеку посложени процеси од воспитувањето и социјализацијата на младите. (Илиќ, З., 2000: 85- 86)

3. Основни принципи на ресоцијализација на младите престапници

3.1.Значењето на принципите воопшто и посебно во работата со оваа категорија на лица-Според Илиќ, З. (2000: 91- 93),воспитувањето, а во согласност со нив и превоспитувањето и ресоцијализацијата на младите со пореметувања во општественотооднесување, како организирана, планска и целесообразна дејност, претпоставува одредени принципи како врвни барања за организација и реализација на воспитната работа. ...

Значењето на принципите⁹ во оваа педагошка областе дотолку поголемо доколку знаеме дека постои јасно изразена несогласност помеѓу достигнатото ниво на развој на теоријата и праксата на воспитното делување. Постојат многу развиени, богати практични искуства кои, за жал, не се во доволна мерка теориско-методолошки артикулирани-научно засновани. Освен тоа, треба да се истакне присуство на повеќе теоретски концепции и ориентации чија вредност во пракса не е до крај потврдена. „Тоа што недостасува е врска или сплет на врски, законитости кои ќе ги интегрираат елементите на овој сложен и променлив систем“. Со принципите, всушност, се обидува да се надминат негативните последици на ваквата состојба во праксата на воспитната работа кои се движат од настојувањата таа до крај да се

⁹Принципи (лат. *principium*- основа, почеток), начела, непречекорливи правила во науката и структурата.Темелна основа на секој правен систем на извршување на санкции го прават принципите-начелата на кои тој се заснова. (Бошковиќ, 2015: 416).

Под принципи во педагогија најчесто се подразбира основно раководно начело кон кое треба да се придржува во секоја конкретна воспитна дејност. Принципите се изведуваат од реалноста на човековото општество, воспитната пракса, до сега утврдените закони и законитости-закономерности на воспитната работа. Тие претставуваат нивен конкретен израз и се формулирани во вид на раководни барања кон кои треба да се придржуваат сите оние кои практично сезанимаваат со воспитната работа.(Илиќ, З., 2000: 91)Сметаме дека наведеното во однос на принципите во педагогијата во целост може да се примени во педологијата во која воспитната работа е темел на процесот на ресоцијализација и со него поврзаниот третман.

шематизира- нормативизира- униформира или пак да му се препушти на стручниот персонал за секој поединечен случај да делува на основа на своја проценка и способности.

.3.2.Во продолжение ќе сеповикаме на мислењето на некои автори кои се занимавале со ова прашање, за да потоа ги наведеме принципите што се утврдени во Упатството за определување на видовите и начините на третман на осудените лица и нивната разработка во соодветните одредби.

Според Илиќ. З. (2000: 93) кој зборува за принципите на воспитната работа врз која, всушност, се темели и самата ресоцијализаторска работа со осудени лица „во организацијата и реализацијата на воспитната работа со младите со пореметувања во однесувањето треба да се придржува до следниве принципи:

- **Принципи на сестраност на воспитувањето и превоспитувањето,**
- **Принцип на индивидуализација,**
- **Принцип на компензација и корекција,**
- **Принцип на хуманост и почитување на личноста на воспитаникот,**
- **Принцип на единство на воспитните влијанија,**
- **Принцип на активно учество на воспитниците во процесот на превоспитувањето- ресоцијализацијата,**
- **Принцип на постапност и**
- **Принцип на природност на условите на воспитната работа.¹⁰**

Според Љ. Арнаудовски- А. Груевска- Дракулевски (2013: 155) основните принципи врз кои треба да биде заснован процесот на ресоцијализација се следниве: **1) научност; 2) почитување на личноста на лицето што е подвргнато на овој процес; 3) природни услови за нејзино остварување; 4) сестраност- целосна опфатност на личноста и средината со ресоцијализаторскиот процес; 5) единство-координација на активностите на тимот делување во систем на поставените цели и задачи; 6) реалност- подготвување за живот во реални услови и односи, и 7) стручност- професионалност на оние што го остваруваат процесот на ресоцијализацијата и чување на службената (професионалната) тајна.** Интересно е дека овие автори во својот труд не ги образлагаат наведените принципи.

Сулејманов З. (1997: 56- 64), пак, зборува и детално ги разработува основните принципи на третманот, но со оглед на фактот дека третманот е средство за

¹⁰За погоре наведените принципи в. подетално Илиќ, З., 2000: 94- 101.

остварување на ресоцијализацијата (заедно со социјалната адаптација), сметаме дека принципите што тој ги наведува се однесуваат на овој процес. Основни принципи на третманот, според овој автор се: **а) принцип на познавање на секој осуденик; б) принцип на почитување на доверба спрема осуденикот; в) принцип на непрекинато ангажирање на осуденикот; г) принцип на активно и доброволно вклучување на осуденикот во сопствениот третман; д) принцип на развивање на општествената свест и индивидуалноста на осуденикот; е) принцип на систематичност и постапност во спроведувањето на третманот; ж) принцип на единство на превоспитните влијанија.**

Нашата легислатива во рамките на пенолошката област, пак, ова прашање го уредува со посебен подзаконски акт: Упатство за определување на видовите и начините на третман на осудените лица („Службен весник на РМ“, 173/2011), донесено од страна на министерот за правда. Можеме да констатираме дека принципите кои ги наведува Сулејманов, З. речиси целосно се содржани во наведното Упатство. Имено, согласно членот 6 од ова Упатство, остварувањето на **ресоцијализацијата или социјалната адаптација** на осудените лица се заснова на почитување на следните основни принципи:

- **на познавање на секое осудено лице;**
- **на непрекинато ангажирање на осуденото лице;**
- **на почитување и доверба спрема осуденото лице;**
- **на активно и доброволно вклучување на осуденото лице во сопствениот третман;**
- **на развивање на позитивни карактерни особини и способности за брзо и успешно враќање во општеството;**
- **на систематичност и постапност во спроведувањето на третманот и**
- **на единство на третманските влијанија.**

Напоменувам дека наведените принципи, иако тоа изрично не е кажано, се однесуваат и на осудени малолетни лица и заради тоа и се предмет на нашиот интерес. Понатака следува и конкретна разработка на наведените принципи.

Принципот на познавање на секое осудено лице е основен предуслов за планирање и реализирање на третманските влијанија. За спроведување на третманот, секторот за ресоцијализација на установата се запознава со податоците за личноста на осуденото лице, осуденоста и извршеното кривично дело добиени во тек на

престојот во приемното одделение на установата и од други дополнителни извори на информации.

Во текот на спроведувањето на третманот податоците за осуденото лице се дополнуваат со податоци за текот на третманот, манифестираниот став кон третманските влијанија, можни проблеми во одделни области (лични, семејни) и податоци од други области. (член 7)

Принципот на непрекинато ангажирање на осуденото лице се остварува со непрекинато исполнување на неговиот престој во установата со третмански активности од различен вид предвидени во индивидуалната програма за третман и распоредот на дневните активности пропишани со Куќниот ред на установата, задолженија и барања поврзани со целите од програмата. (член 8)

Принципот на почитување и доверба спрема осуденото лице претставува активен однос на службените лица во установата заснован на почитување на личноста на секое осудено лице и градење на меѓусебна доверба. (чл. 9)

Принципот на активно и доброволно вклучување на осуденото лице во сопствениот третман се остварува со мотивирање и поттикнување на осуденото лице во стекнувањето на одредени знаења, менување на изградените ставови и создавање на позитивни навики кои ќе го подигнат нивото на неговата лична и општествена свест. (член 10)

Принципот на развивање на позитивни карактерни особини и способности за брзо и успешно враќање во општеството подразбира третмански влијанија за индивидуален раст и развој на личноста на осуденото лице преку развивање на позитивните потенцијали и способности, изградување на почитување на себеси и другите луѓе, сопствените и туѓите добра, вредности и интереси.

Со развивање на позитивни карактерни особини и способности и со развивање на чувството на одговорност, осуденото лице стекнува способност за интеграција, односно адаптација во општествената средина без да ја доведе во судир сопствената свест со општествените норми. (член 11)

Принципот на систематичност и постапност во спроведувањето на третманот подразбира севкупноста на мерките, методите и облиците кои доведуваат до остварување на ресоцијализацијата, односно социјалната адаптација на осуденото лице.

Изборот на конкретните мерки зависи од потребите на секое осудено лице поединечно и тие се одредени од поставените цели во индивидуалната програма за третман. (член 12)

Принципот на единство на третманските влијанија подразбира свесно и координирано дејствување на сите фактори и учесници во третманот.

Службените лица во установата градат еднаков и усогласен службен односкон сите осудени лица кој се заснова на почитување на човековите права. (член 13)

Нашетосогледување во однос на наведените принципи содржани во проучената литературата од оваа област, како и во наведеното Упатство, без да навлегуваме во нивната оценка, е дека пред науката и научната мисла нужно се наметнува задачата поподробно да ги разработи и анализира наведените принципи кои, во главно, произлегуваат и се во функција на практичната работа, со цел научните сознанија поврзани со принципите да ги збогати, како и да извршат влијание врз нивната проширување и примена во пракса, со крајна цел да се постигне што е можно поуспешен процес на ресоцијализација на осудените, вклучително и на малолетните лица.

Овој труд би го завршиле со наведувањето на основните карактеристики на заводскиот третман или како што се нарекува „заводската животна ситуација“ кога се во прашање младите престапници, како и на релативно самостојни фази на заводскиот третман на младите на кои нема подетално да се задржуваме поради обемноста на трудот. Тоа го оставаме за некој нареден труд, а во овој ги споменуваме поради потреба да се укаже на етапноста во работењето во установите поврзано со континуираното и планското спроведување на ресоцијализаторскиот процес.

Во таа смисла Илиќ, З. (2000: 122) се осврнува на заводската воспитна работа (заводскиот- институционалниот третман) која, според него, претставува клучна точка во извршувањето на заводските воспитни мерки. ... Напред споменатите

специфичности на заводскиот третман произлегуваат од популација за која се наменети, условите во кои се одвиваат, неговите конкретни цели и содржина на работа, како и од самата теориска основа, доминантниот пристап, фокусот и односот што ги бара.

Заводскиот третман- заводската животна ситуација во себе ги содржи следните битни својства- карактеристики:

- **Издвојување (принуда и ограничување со елементи на лишување од слобода);**
- **Контрола- надзор**
- **„Концентрација на негативното“- насилничкото- агресивното;**
- **Формален и неформален систем (клима);**
- **Помош и превоспитување (З. Илиќ, 1998)¹¹**

За нас е многу позначајно да се истакне дека заводскиот третман, како и третманот воопшто е една единствена, меѓузависна и континуирана целина која тешко може да се парцелизира, освен во работни- оперативни цели.

Оттука авторот се концентрира на анализа на содржината на четири релативносамостојни фази на заводскиот третман:

- **Прифат, изучување на личноста и интеграција на малолетникот во заводската средина,**
- **Планирање и програмирање на заводскиот третман**
- **Непосредна воспитно- корективна работа во заводот (облици на воспитната работа: индивидуална, групна и фронтална- масовна)**
- **Отпуст и социјална реинтеграција на малолетниците.¹²**

Ова е битно за практичарите, но и за теоретската мисла поврзана со прашањето на ресоцијализацијата, третманот и др. на малолетните престапници.

Заклучни согледувања

Наместо да го резимираме наведеното во трудот, се одлучивме везаклучокот да се повикаме на деловите од Националната стратегија за развој на пенитенцијарниот

¹¹Подетално за наведените карактеристики, в. Пиќ, Z., op. cit., 2000: 122- 126.

¹²Пиќ, Z., op. cit. стр.126. Подетално за наведените фази, стр. 127- 198.

систем (2015- 2019) што се однесуваат на тоа што на планот на ресоцијализација на малолетните лица спрема кои е изречена соодветна санкција го очекува нашето општество и што треба да се исполни во наведениот петгодишен период. Напоменуваме дека наведените активности се соодветно операционализирани во Акциониот план за спроведување на наведената стратегија.

Доколку се обидеме да ги наведеме најзначајните активности би ги издвоиле следните: воведување на алатка за проценка на потребите на малолетните лица за стекнување на вештини и квалификации заради развивање на план за обука од страна на персоналот; обука на обучувачи за спроведување на образование по занимање на малолетните лица; воведување на Програми за образование по занимање во Затвор Охрид и ВПД Тетово; обезбедување на соработка со релевантна надворешна институција со цел учењето и спроведената обука да бидат соодветни со онаа надвор од ВПУ и да му овозможат на малолетното лице да се стекне со диплома (сертификат) за занимање; имплементација на Програма за основни животни вештини за малолетни лица во Воспитно-поправен дом Тетово; обука на персоналот од Воспитно-поправен дом Тетово и Затвор Охрид за примена на YOU TURN/ EQUIP Програма за работа со малолетни лица; изработка на Кратка превентивна програма за јакнење на свесноста на малолетните лица за негативните последици од употребата на дроги и превенција од преносливи инфекции и ; обука на обучувачи за примена на Кратката превентивна програма; Каскадни обуки на затворски персонал за примена на Кратката превентивна програма во ВПД Тетово и Затвор Охрид; имплементација на Кратката превентивна програма во Воспитно-поправниот дом Тетово и Затвор Охрид.

Анализирајќи ги гореднаведените активности, слободни сме да констатираме, дека некои од овие активности во претходното општество беа дел од праксата, пред се, на Воспитнопоправниот дом- Тетово, кој во времето на претходната држава служеше за пример како стручната едукација и обука треба да се развива во ваква специфична установа во која се сместени малолетни лица. За жал поради многу причини, а едната е навистина објективна, што лицата кои се ресоцијализираат се „привремено“ (а тоа трае 16 години, односно од вооружениот конфликт во 2000 година) сместени во установа (по неколкуте селења, сега се во некогашниот Општински затвор во Велес) која не е градена за таа намена. На тој начин процесот на ресоцијализација на лицата сместени во установата е забавен или да бидеме

послободни во оценувањето, а врз основа на остварена посета и извршениот непосреден увид на ова установа, е симболичен.¹³

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Арнаудовски, Љ., Груевска- Дракулевски, А. (2013), *Пенологија- прв дел*, Правни факултет „Јустинијан први“ - Скопје
2. Bošković, M. (2015), *Kriminalološki leksikon*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Matica srpska, Novi Sad
3. Плиќ, З. (2000) *Resocijalizacija mladih prestupnika*, Defektološki fakultet, Beograd
4. Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M. (2006), *Penologija*, SVEN, Niš
5. *Меѓународни стандарди во пенитенцијарната област*, Министерство за правда, Европска агенција за реконструкција, Скопје, подготвил Целевски, Д., 2002 г.
6. *Националната стратегија за развој на пенитенцијарниот систем (2015- 2019 година)* во рамките на проектот: Јакнење на капацитетите на органите за спроведување на законот за соодветно постапување со задржани и осудени лица, публикација изготвена со помош на Европската Унија, прилог: Акционен план, декември 2014 година
7. Пановић- Ђурић, С. (1995) *Речник кривичноправних појмова*, „Бона фидес“, Београд
8. Milutinović, M. (1984) *Kriminalna politika*, „Savremena administracija“, Beograd
9. Pantazijević-Stanojević, M. (1989) *Resocijalizacija- istorijsko-leksičko tumačenje pojma*, Bezbednost i društvena samozaštita, Beograd
10. Симеонов, Љ. (1978) *Остварување на процесот на превоспитувањето во казнено-поправните и воспитно-поправните установи* во Зборникот на трудови од советувањето „Проучувањето на личноста основ за избор и одмерување на кривичната санкција и определување на третманот“, Прифатилиште за деца и младинци, Скопје, Здружение за пенологија на Македонија, Скопје, Друштво на воспитачи на деца и младинци со неприлагодени поведение на СРМ
11. Сулејманов, З. (1997), *Пенологија- книга втора*, „Магор“, Скопје

¹³ Посетата ја остварив во својство на експерт во текот на декември месец 2014 г. во рамките на активностите на Превентивниот механизам за спречување на тортура и насилство во затворските и др. установи на Народниот правобранител, за што поднесов и соодветен извештај. (в. Извештај на Народниот правобранител за 2014 г.).

12. *Стратегија за ресоцијализација и социјална адаптација на осуденит лица кои издржуваат казна затвор (2010- 2012)*, Министерство за правда- Управа за извршување на санкции, 2010.
13. *Упатство за определување на видовите и начините на третман на осудените лица*, „Службен весник на Република Македонија“, 173/2011
14. *Упатство за учество на секторот за обезбедување во процесот на ресоцијализација*, донесено од Директорот на Управата за извршување на санкциитена 23.12. 2011

RESOCIALIZATION OF JUVENILE OFFENDERS (THE IMPACT OF NEW SOCIAL DEFENSE; NOTION AND DISTINCTION FROM OTHER RELATED CONCEPTS, BASIC PRINCIPLES)

UDK 343.91-053.6:343.848)-027.21
1.02 Review Article

Abstract

Social rehabilitation of sentenced persons is a fundamental issue in Penology and the subject of her study, and even according to some authors, the main object of contemporary Penology. This science is also in a function of special and tertiary prevention. But, since its establishment until today, it is exposed to severe criticism and even denials, starting from the results, ie. the effects that has in its implementation. However, we can state that still it is not yet found a better concept, ie a more efficient way for the return of prisoners to normal (prosocial) forms of behavior and relationships. In modern conditions there is a need of modifications or improvements to the basic concept of socialization with the primary objective to increase its efficiency, which involves not only the reduction in recidivism.

The subject of this paper covers several issues: the impact of new social movements defending the concept of re-socialization; determining or defining of its concept and distinction from other concepts related to it, which are often used as synonyms, and the question of the basic principles of resocialization or according some authors, the treatment of these persons. All questions related placed in the context of the main question, and it concerns resocializing process associated with minors.

In studying the above issues it is used primarily penological literature and bylaws of the Minister of Justice and the Directorate for Execution of Sanctions, and strategic document concerning the penitentiary.

Keywords: socialization, treatment, juvenile offenders, inmates

¹⁴ Professor/Dean at the Faculty of Security Sciences – Skopje, University of Ss. "Kliment Ohridski" - Bitola